

פרק 11

”חשוב לכל יהודי בעולם לתת מעצמו קצת לצבא”

השתלבותם של חיילים עולים בצה”ל

רחל שגיא ורבקה רייכנברג

מבוא

פרק זה עוסק בקליטתם של חיילים עולים בצה”ל, העולים ארצה כדי לשרת בצבא ולנסות להתערות בחברה הישראלית. לא הצבא מארגן את עלייתם ארצה, אלא גופים רבים הפועלים למען עליית נוער, כמו: ”צבר”, ”תגלית”, ”שובה ישראל”, ”חב”ד” והסוכנות היהודית. ארצות המוצא של גופים אלה פזורות על פני יבשות רבות בכדור הארץ: אירופה, ארצות הברית, אמריקה הדרומית, אסיה והמזרח הרחוק. הם מארגנים קורסים, סיורים בארץ ותכניות לימוד מגוונות ועשירות כדי לעודד את הצעירים לעלות ארצה.

החיילים העולים מייצגים קשת רחבה של אוכלוסייה ייחודית: חלקם באים ממשפחות יהודיות החיות בחו”ל, שיש להן זיקה לישראל, לעתים אף ממשפחות החיות בישראל. חלקם מגיעים ממשפחות יהודיות שאין להן כל זיקה לישראל. יש ביניהם שאינם יהודים וזיקתם לישראל מזערית. גם הרקע הסוציו-אקונומי שלהם מגוון ביותר. יש הבאים ממשפחות בעלות רקע סוציו-אקונומי גבוה וכאלה שהרקע הסוציו-אקונומי שלהם ממוצע ומטה. למרות הדיפרנציאציה ביניהם, המשותף לכולם הוא המוטיבציה לשרת בצה”ל ולהתערות בחברה הישראלית, וצה”ל משקיע רבות בקליטתם של חיילים אלה.

קליטת העלייה בצה”ל¹⁸

קליטת העלייה היא נדבך בלתי נפרד מהצביון של מדינת ישראל, שמיום הקמתה היא מדינה קולטת עלייה. כיום ילידי חו”ל מהווים כמחצית מהאוכלוסייה היהודית בישראל. היקף העלייה לישראל, ביחס לגודלה, הוא ייחודי בנוף העולמי, כשצה”ל מהווה צומת למפגש בין האוכלוסיות המגוונות. עבור חיילים רבים זהו המפגש הראשון עם תרבויות שונות משלהם. צה”ל, שהשירות בו חובה, מחויב לאפשר לחייליו תנאים של צמיחה והתפתחות; לשם כך הוא מציע להם פלטפורמה ייחודית, המאפשרת לכל אחד מהם לשמור על הייחודיות שלו, לחזק את עצמו ולהתפתח בכיוונים שונים בהנחה שכשיחוש שמושקעים בו משאבים, תעלה המוטיבציה שלו לשירות, והוא אף יחווה שירות משמעותי יותר.

הטיפול בעולים ובקידומם מתנהל בצבא בשני מישורים: האחד, פיתוח תכניות המותאמות

18 חיל החינוך והנוער (2011). תורת החינוך, פרק ח', השתלבות חברתית.

לנתוניהם; האחר, מתן כלים למפקדים הנתקלים בקשיים כמו קשיי שפה, קושי בהבנת המערכת הצבאית וקושי בחיי היום-יום. הפעולות בשני המישורים האלה מסייעות בהפיכת הסגל למקצועי בטיפולו בחיילים. בדרך זו נוצרת מעטפת תמיכה קרובה ורחוקה סביב החייל העולה, המאפשרת את שילובו המיטבי במהלך השירות הצבאי.

השיטות והכלים העיקריים העומדים לרשות העוסקים בתחום הם: **מח"ל** (מתנדבי חוץ לארץ) - קורס המיועד לחיילים שאינם אזרחי ישראל והגיעו ארצה להתנדב לשירות של שנה וחצי בצה"ל. הקורס מתקיים לפני הגיוס לצה"ל ומשכו חודש ימים. במהלכו ניתן דגש על סוציאליזציה לחברה הישראלית ולצה"ל והקניית שפה כהכנה לשירות הצבאי; **צבר** - תכנית המיועדת למלש"בים (מועמדים לשירות ביטחון) מחויבי גיוס, העולים ממגוון ארצות.

התכנית נמשכת כחמישה חודשים במגוון קיבוצים ברחבי הארץ. במהלכה מושם דגש על לימוד השפה ועל הכרת החברה הישראלית וצה"ל לטובת שירות משמעותי. שתי התכניות הללו מופעלות על ידי משרד הקליטה, משרד החינוך ומשרד הביטחון. צה"ל שותף בתחום הוראת העברית. **קורס עברית משולב טירונות לעולים במחווה אלון** - קורס זה מיועד לחיילים מכלל מדינות העולם אשר סימול העברית שלהם 2-5 משך הקורס כ-12 שבועות. הקורס מכוון ומעודד חיילים עולים לשירות משמעותי בצה"ל על ידי הסמכתם לרובאי וכולל הקניית שפה, לימוד ציונות וזהות ישראלית והכרת החברה הישראלית; **קורס נתיב תחילת שירות** - קורס זה מיועד לחיילים עולים שאינם רשומים כיהודים על פי ההלכה או נמצאים עד שלוש שנים בארץ. משך הקורס הוא 13-14 שבועות, כולל טירונות.

הקורס מתקיים במחווה אלון, והוא מקנה ידע נדרש בסוגיות הקשורות בתרבות, במורשת ובזהות יהודית וכן מזמן התנסות משמעותית באורח חיים יהודי. כמו כן, הקורס נותן בסיס נרחב לחיילים שאינם יהודים, המביעים רצון להתגייר ולפתוח בתהליך גיור (דרך סמינרי ההמשך של נתיב ועד למעמד בית הדין); **אולפנית במערך הפרוש** - קורס עברית המיועד לחיילים עולים בעלי סימול עברית 6 ומטה, הזקוקים לשיפור שליטתם בשפה. הקורס נערך בפקודים או בזרועות במשך שלושה עד ארבעה שבועות, והוא מותאם לרמת העברית של החיילים. מטרת הקורס: חיזוק השליטה בשפה העברית והעמקה בסוגיות יסוד בתרבות ובחברה הישראלית. החיילים מאותרים לקורס על ידי סגל החינוך והעלייה בכל פיקוד או זרוע.

לאור הנאמר לעיל הן לגבי השונות הרבה של החיילים העולים הן לגבי המאמצים של צה"ל לקלוט אותם ולאפשר להם התערות טובה בארץ, מטרת הפרק הזה היא לתאר את תפיסתם של החיילים העולים את שירותם בצבא ואת תרומתו להם.

מתודולוגיה

רואיינו שבעה חיילים עולים המשרתים היום בצה"ל בחילות שונים במגוון תפקידים ודרגות. לכולם סיפורי חיים שונים המדגימים מסלולים ודרכים מגוונות של קליטה בצה"ל ומאפשרים לתאר תמונה רחבה של החיילים העולים. תיאור המאפיינים העיקריים של החיילים המרואיינים בלוח הבא.

לוח 1. תיאור מאפייני החילים המרואיינים

המרואיין	ארץ העלייה	השכלה	המשפחה
הקצין מ'	רוסיה	תואר שני בסטטיסטיקה מגמת לוגיסטיקה מאוניברסיטת חיפה	יהודית חילונית
קצינה ר'	גרמניה	תיכונית	אב ישראלי אם גרמניה
קצין ע'	ארצות הברית	בוגר תיכון בארצות הברית ושיבת הסדר בעיר העתיקה	יהודים דתיים ציוניים
חיילת א'	רוסיה	תיכונית	סב מצד האב יהודי
חייל ל'	תאילנד	בוגר יא-יב בארץ	הורים ישראליים שנפגשו בתאילנד
חיילת ת'	סין	בוגרת תיכון בארץ	אם ישראלית אב סיני
החייל מ'	סין	תיכון	אב יהודי אם סינית

הלוח משקף את השונות הרבה של המרואיינים, המתאפיינת בארצות המוצא שלהם, ברמת ההשכלה ובזיקה של משפחותיהם לדת היהודית.

נערכו ראיונות עומק נרטיביים פתוחים שלוו בשאלות מנחות נוספות. החיילים התבקשו לספר את סיפור משפחתם, עלייתם וגיוסם לצבא. עוד הם התבקשו לתאר את השירות הצבאי, את הקשיים ואת ההתמודדות שלהם, וכן את תהליך הקליטה שלהם בארץ ובצבא. בתום הראיון ביקשנו מהמרואיינים לייצג בצבא, על סמך ניסיונם, כיצד לקלוט חיילים עולים אחרים.

הראיונות שארכו כשעה וחצי עד שעתיים כל אחד, נערכו במפקדת קצין חינוך ונוער ראשי במהלך החודשים מרס-אפריל 2016. הראיונות תומללו ונותחו בידי עורכות המחקר.

ניתוח הראיונות נעשה בשילוב של שתי דרכים. האחת - ניתוח אורכי המציג את סיפורו של כל מרואיין כדי ללמוד על פרופילים שונים של עולים ושל תהליכי הקליטה בצבא כמו גם על ההסתגלות שלהם לחיים בארץ. האחרת - ניתוח תימטי רוחבי, שמטרתו לחשוף את הסוגיות העולות בתהליך ההשתלבות של חיילים עולים. שילוב הדרכים מטרתו להציג תמונה כוללת ומעמיקה של החיילים העולים ושל תהליך קליטתם בצבא.

ממצאים

הממצאים יוצגו בשני חלקים. בחלק הראשון נציג סיפורים אישיים קצרים שהתקבלו בניתוח אורכי, אינדיבידואלי, של כל אחד מהראיונות. הסיפור האישי מתאר את הפרופיל הביוגרפי של המרואיין, את הרקע התרבותי-משפחתי ואת תהליך העלייה וההשתלבות בצבא. בחלק השני נציג תימות המתארות סוגיות רוחביות שעלו בראיונות ומתארות נושאים שונים המשותפים למרואיינים.

חלק א' - סיפורים אישיים

הקצין מ':

אני לא בא לפה כדי להביא לפה את המנטליות שלי כי אני בעצם לא הופך להיות פה מיעוט לכן אני הולך להשתנות. באתי כדי להשתלב בחברה, להתאקלם, לעשות הכול כדי להצליח, לעשות את החלום של סבא וסבתא ואימא ואבא, שלא הצליחו לעשות את זה ואני אעשה את זה.

הקצין מ' עלה לארץ מרוסיה ומשרת בתפקיד של עוזר רמ"ד תקציבים בחיל החינוך. הוא חי עם סבתו. שאר בני משפחתו נשארו ברוסיה. בעל תואר שני בסטטיסטיקה במגמת לוגיסטיקהמאוניברסיטת חיפה. הוא רואה את סיפור שילובו בצבא כהצלחה גדולה.

מ' מגדיר את עצמו כנער יהודי שגדל בגולה במשפחה יהודית-חילונית שחיה במוסקבה. הזהות היהודית של המשפחה היא מינימלית, כמו: אוכלים מצות בפסח, לסבות ולסבים שמות יהודיים, אבל, לאימא ולאבא שגדלו במדינה סובייטית היו כבר שמות רוסיים. הקשר של המשפחה עם הקהילה היהודית שהתגוררה במוסקבה היה מזערי. כיוון שלהורים הייתה מטרה שמ' יקבל חינוך יהודי, הוא נשלח ללמוד בבית ספר דתי יהודי, בית ספר חב"ד, ולמד שם חמש שנים. "לא היה קשר בין הדתיות של בית הספר והציונות של הוריי. הציונות של המשפחה שלי התבטאה ברצון לעלות ארצה, כולם ביחד", כך סיפר ותיאר מ' את הניסיון שעשתה המשפחה בשנת 1989-1990, כשהיה בערך בן שנה. כולם כבר ישבו על מזוודות, באיזשהו שלב התבטלה תכניתם בעקבות אירוע משפחתי, והם לא עלו:

זה תמיד קשה לעשות את השלב הזה של עלייה, תמיד רצו לעלות. סבתא גם סבא, גם סבתא וסבא מצד שני. אבל, זה קשה ביום אחד פשוט לעזוב את מה שיש, את כל הרכוש ואת הכול שיש לך במקום אחד ולעבור למקום שני, ללא קשר לרמת הציונות שיש לך.

לדבריו הסיפור הזה תמיד ליווה את המשפחה.

מ' מספר שהקשר אל הדת היהודית התפתח אצלו בבית הספר של חב"ד כמו גם הקשר לארץ. המורים בבית הספר היו מהארץ, הלימודים התחלקו ללימודי קודש וללימודי חול ובמסגרתם נלמדה גם השפה העברית וגיאוגרפיה של ארץ ישראל. בשלב שבו הוקצנו הדרישות בלימודי דת עבר מ' ללמוד במסגרת אוניברסיטאית שבה יכול היה ללמוד לתואר אקדמי ובשעות הערב להמשיך בלימודי יהדות. כך סיים בתוך שלוש שנים לימודים לתואר ראשון בכלכלה.

בחיפושיו אחרי מסגרת חברתית בעלת צביון יהודי הגיע ל"הילל", שם פגש נציגים של הסוכנות היהודית והגיע לביקור בארץ במסגרת "תגלית". בעקבות הביקור גמלה בו ההחלטה לעלות לישראל. מ' שיתף את משפחתו בהחלטתו, וסבתו קיבלה החלטה לעלות יחד איתו. סבתו עלתה ארצה לפניו יחד עם חברה שלה, מ' נשאר לסיים את המחוויביות האקדמיות שלו והצטרף לסבתו חצי שנה לאחר מכן, ומאז הם חיים יחד.

העלייה ארצה הייתה הלם תרבותי וחברתי:

כשעולים ארצה מרגישים כאילו בבועה, מרגישים במנזר, זה נורא קשה להתחבר לישראל, אפילו אם אתה יודע שפה ואתה יודע להתנסח. ותאמינו לי אני, אני לא

ידעתי, לא ידעתי עברית. אני הייתי בהלם טוטלי... קשה, קשה לשנות הכול, קשה לשנות מנטליות, זה בעצם המרחק ממוסקבה לתל אביב ולחיפה, מרחק של 3, 4 אלף קילומטר, אבל מנטליות שונה לחלוטין.

את קשיי ההסתגלות שלו מ' משייך לפערי התרבות והמנטליות, לסטיגמות החברתיות ולחוסר הסובלנות של הישראלי למהגר, לעולה החדש ולאחר.

את התובנות מהדרך שעשה הוא מתאר כך:

אני יודע שדרך חזרה יש לי תמיד, מקום במוסקבה. עזבתי מקום חם אבל לא, לא בגלל זה באתי, באתי כדי להשתלב, לעשות את החלום של סבא וסבתא ואימא ואבא שלא הצליחו לעשות את זה ואני אעשה את זה. אנחנו נהיה עצמאים במדינה שלנו.

את קליטתו והשתלבותו בצבא רואה מ' כסיפור הצלחה למרות המכשולים והקשיים שבהם נתקל שמקורם בפער התרבותי והחברתי. את הצלחתו בצבא ואת שביעות רצונו הוא מייחס ללימודי התואר השני שלמד באוניברסיטת חיפה במסגרת עתודת עולים ולתפקיד שקיבל בחיל חינוך שתואם את כישוריו.

הקצינה ר':

אני מצאתי את הבית שלי בעיקרון, אני מרגישה פה הרבה יותר שייכת מאשר בגרמניה. אני מאוד מאוד מאמינה ששירות צבאי מחבר אותך לחברה בארץ ואתה מרגיש שאתה תורם משהו למדינה שאתה גר בה, אז מאוד רציתי להגיע לכאן.

ר' בת 24 נולדה בגרמניה לאבא ישראלי ולאימא גרמניה. יש לה אחות גדולה בת 27. המשפחה חיה בגרמניה אך, פעם בשנה נהגה המשפחה לבקר בארץ. לדבריה:

למרות שאף פעם לא גרתי פה וזה נורא קשה לי להסביר, אבל אני תמיד הרגשתי יותר חיבור לארץ, אם מישוהו שאל אותי בגרמניה מאיפה אני, הייתי אומרת שאני באה מישראל למרות שאף פעם לא גרתי פה, זה היה קצת מצחיק, וככה עם הזמן, תמיד כשבאתי מאוד הערצתי חיילים, גם את זה אני לא יכולה להסביר, ראיתי חיילים - נורא נורא התלהבת.

כשהייתה בת 14 חברה שלה 'עשתה עלייה' והתגייסה לצה"ל. המעשה של החברה עורר בה רצון עז לנהוג כמוה ולעלות ארצה. עם סיום הלימודים החלה לטפל בעלייה לישראל והגיעה לגרעין 'צבר' שקשור לתנועת הצופים ומסייע למי שמעוניין לעלות ארצה כדי להתגייס לצבא. פעילות זאת נעשית באמצעות סמינרים שמטרתם היכרות וגיבוש של חברי הקבוצה, הקניית ידע בסיסי על הארץ בזיקה לשירות בצבא. בתום מיון שנערך אחרי סיום הסמינרים מתבצעת במאורגן העלייה ארצה, וחברי הקבוצה נשלחים לקיבוצים ולמושבים.

ר' השתתפה בסמינרים שהיו בלונדון עם הגרעין של אירופה. הקבוצה שעלתה יחד איתה נשלחה למושב תלמי אליהו. במושב עברה הקבוצה תהליך של קליטה במשך שלושה חודשים בליווי של משקיות 'צבר'. תהליך הקליטה כלל אולפן ללימוד עברית, הכנה לקראת גיוס ושירות צבאי, פעילויות חברתיות לגיבוש חברתי וטיולים בערים מרכזיות בארץ. ר' מספרת על השהות במושב:

זה היה בתקופה של "עמוד ענן" וזה היה ממש על גבול עזה. אז זה ככה קבלת פנים. ככה הבנו לאן הגענו, ואז גם החלטתי שאני רוצה להתגייס להגנה אווירית. אז באמת

הבנתי מה זה, מה זה אומר. מאוד עניין אותי כבר לפני כן אבל לא כל כך הבנתי את המשמעות של הדבר. התגייסתי לשם וקיבלתי את התפקיד, הייתי מדריכה. הייתי שם פחות מחודשיים בתפקיד ויצאתי כבר לקצונה. אז גם הבנתי שאני מאוד אוהבת את המסגרת הצבאית ואני גם מאוד מאמינה במה שאני עושה ואני רוצה להמשיך עם זה.

ר' מספרת על תפקידה בהתלהבות גדולה. עם ברק בעיניים היא מציינת שעם סיום קורס קצינות חזרה לבית הספר להגנה אווירית כקצינת הדרכה, ולאחר שנה בלבד קודמה להיות מפקדת קורס מדריכות. לאחר שפיקדה על שלושה מחזורים, היה עליה להחליט באיזה כיוון להמשיך והיא בחרה בחיל חינוך כיוון שהרגישה ש:

זה המקום בעיניי בו אני יכולה לתרום יותר. אני מאוד מאוד מאמינה ששירות צבאי מחבר אותך לחברה בארץ ואתה מרגיש שאתה תורם משהו למדינה שאתה גר בה, אז מאוד רציתי להגיע לכאן. אחרי ראינות ומיונים הצלחתי להגיע, בינתיים אני בתפקיד הדרכת, מאוד מאוד שמחה מהשיבוץ.

שליטתה של ר' בשפה העברית מעוררת התפעלות. מתברר שאביה דיבר אליה בעברית מיום לידתה, למרות שהוריה חיים בגרמניה ולאמה קשה עם העובדה שבתה בחרה לחיות בישראל ולעבור תהליך של גיור, היא נחושה בדרכה. "אני מצאתי את הבית שלי בעיקרון, אני מרגישה פה הרבה יותר שייכת מאשר בגרמניה".

ר' מתארת את השילוב החברתי שלה משני היבטים: היבט משפחתי הכולל את המשפחה המאמצת מהמושב, שקלטה אותה בהגיעה ארצה, ואת בני המשפחה - דודים ובן דוד - ממשפחת אביה. ההיבט השני הוא החברתי, המתייחס לחברת השווים ולהשתלבות בה, החלק הקשה בהתערות החברתית בארץ. חבריה משרתים בצבא, אולם יש להם מסגרת השתייכות חברתית משלהם:

עד היום אני שלוש וחצי שנים פה, אפילו קצת יותר, ואני עדיין לא מבוססת פה חברתית, אני חושבת שזה החלק הכי קשה. יש לי חברים, יש גם חברים מאוד מאוד טובים אבל עדיין יש להם מסגרת שונה כשהם מגיעים הביתה. אני עדיין במסגרת של הצבא כי זה מה שיש לי כאן וזה קשה.

ר' רואה את שילובה בצבא כסיפור הצלחה ומאושרת מהתפקידים שמילאה ועדיין ממלאת כקצינה בקבע. היא רואה את עתידה בצבא כל עוד תרגיש תורמת לצרכיו.

הקצין ע':

הזמן של שנה וחצי סך שהייתי כבר בארץ, יצא לי להכיר אנשים, יצא לי ללמוד את השפה, יצא לי להכיר את התרבות, מי שמתחיל צבא ישירות זה, זה קצת בום, ממש בבום. כאילו זה גם שפה שאתה לא מכיר וגם תרבות שלא מכיר וגם את המקום שאתה לא מכיר וגם ההורים שהם לא פה. וגם, כאילו זה הכול ביחד, ולי זה דווקא היה לי תהליך של השתלבות שקרה עוד לפני הצבא.

ע' עלה מממפיס טנסי שבארצות הברית ממשפחה של יהודים דתיים ציוניים. סבו וסבתו מצד הוריו היו ממקימי כפר הרוא"ה שיצאו בשליחות לאנגליה, לאוסטרליה ומשם לארצות הברית, שבה השתקעו והקימו את ביתם. אביו נולד בארץ ואמו אמריקנית ושפת האם בבית הייתה אנגלית. ע' הוא אחד מארבעה ילדים, שלושה בנים ובת. שלושת הבנים עלו ארצה כדי לשרת בצבא ונשארו לחיות בארץ. אחותם הצעירה עדיין לומדת בתיכון בארצות הברית.

בהיות המשפחה דתית ציונית הם הרבו לבקר בארץ, ובבית התנהלו דרך קבע שיחות על אודות ישראל. העלייה ארצה נראתה אך טבעית בעיני הבנים במשפחה כמו גם בעיני הוריהם. גם ע' כמו אחיו הבכור סיים את לימודיו התיכוניים ועלה ארצה היישר אל ישיבת ההסדר בעיר העתיקה בירושלים, שבה למד שנתיים. בישיבה למד במסגרת תכנית אמריקנית שבה משתתפים בני נוער מארצות הברית כמוהו וגם ישראלים. השילוב הזה בין תלמידים מארצות הברית לבין תלמידים ישראלים הקל את ההשתלבות שלו בחיים בארץ, את רכישת השפה העברית ואת הכרת התרבות והחברה הישראלית.

השליטה בשפה העברית נבעה, לדעתו, מהלימודים בישיבה ומהצבא, כך שלא הרגיש צורך או רצון ללמוד באולפן. מן הלימודים הגיע ע' לצבא וקיבל תפקיד של מפקד צוות ב"נתיב" - מסגרת של סמינרים העוסקים בגיור. מתפקיד זה יצא לקורס קצינים וחזר לתפקיד שהוא ממלא עד היום בחיל חינוך במוקד שירותי חינוך בתור קמ"ט - חינוך קצין מטה. במסגרת תפקיד זה מוטלת על ע' האחריות לדאוג לצורכי התרבות והחינוך בצה"ל - עליו לנהל את התקשורת בין כל הגורמים המטפלים בנושאים הללו, צבאיים ואזרחיים כאחד. הוא מרגיש שתפקידו מרכזי, חשוב ובעל השפעה.

אשר לשילוב החברתי, ע' מרוצה בעיקר משום שהוא גר יחד עם אחיו באזור שבו מתגוררת קהילה גדולה מאוד של יהודים שומרי מצוות, שחלקם הגדול עלו מארצות הברית כמוהו. כמו כן, הוא נפגש גם עם חברים מהצבא. הוא עדיין אינו מעורה בחברה של ישראלים, אך מרגיש טוב מבחינה חברתית בשל מסגרת ההשתייכות החברתית הקהילתית שלו והמשפחתית. אשר לעתיד, הוא טרם גיבש החלטה לגבי הישארות במסגרת הצבא. יש לו מוטיבציה גבוהה לעסוק בחינוך כמורה או כמדריך בישיבה שבה למד.

החיילת א':

אני לא מרוצה מהשירות שלי, אבל קיבלתי בצבא המון, קיבלתי שפה - עברית, קיבלתי חברים וקיבלתי ניסיון לחיים. להתמודד עם דברים...

החיילת א' עלתה לארץ ממוסקבה ב-2013 כחיילת בודדה. היא בת בכורה במשפחה בת ארבע נפשות, שאין לה כל קשר ליהדות פרט לסבה מצד אביה שהיה יהודי. ב-2006 בהיותה בת 12 עלתה המשפחה לארץ כדי לחיות פה למרות שאינם יהודים. הם לא הצליחו להיקלט בארץ מבחינה כלכלית וכעבור חודשים מספר חזרה המשפחה למוסקבה, שם הם חיים ברווחה כלכלית. לאביה יש בארץ חברים, כך שבכל קיץ נהג לבקר בארץ עם שני ילדיו. א' אהבה מאוד את האווירה בארץ ואת האנשים ותוך כדי הביקורים בארץ הלכה והתגבשה בה ההחלטה לעלות ארצה כדי לשרת בצבא. בסיום הלימודים היא חיכתה שנה כדי לחסוך כסף, וכשעלתה לבד בהגיעה לגיל 18 כדי להתגייס לצבא הוגדרה כ"תושבת חוזרת".

עם גיוסה עברה מבחני שפה. להפתעתה הרבה עברה את המבחנים ברמה גבוהה והופנתה ללימודי אולפן לרמה ד'. היא התחילה את דרכה באולפן ובטירונות במחוז"ה אלון. הקושי לדבריה היה רב, אך היא קיבלה תמיכה ועזרה מהמפקדות במקום. עם סיום הטירונות והקורס שובצה לתפקיד של פקידה למרות רצונה ובקשתה לקבל תפקידים אחרים. היא הרגישה בתפקיד זה

תסכול רב, בייחוד בשל קשיי שפה שבאו לידי ביטוי כשנדרש ממנה להקליד ולהשיב לטלפונים. ביקורתה מופנית בעיקר לעובדה שלא הוקדשה תשומת לב ללימוד מונחים צבאיים, ולכן קשה היה לה לבצע את התפקיד שקיבלה. לא' ביקורת קשה כלפי המפקדים בצה"ל ומש"קיות הת"ש שאינם יודעים כיצד להתמודד עם חייל עולה-בודד ואינם רגישים מספיק למצוקותיהם. למרות הביקורת היא רואה את שירותה בצבא כמהלך שתרם להתפתחותה האישית וכן ללמידתה את החברה הישראלית על מאפייניה השונים כולל תרבותה. קליטתה החברתית של א' מורכבת מעט משום שאין לה משפחה מאמצת, היא גרה לבד וחבריה הם רק מהצבא או כאלה שפגשה באקראי. בני משפחה הגרים בשכנות הם הקרובים לה ביותר, והם מזמינים אותה בחגים או בשבתות.

עם זאת א' איננה מצטערת על הצעד שעשתה כפי שהיטיבה לבטא:

כשהתגייסתי הייתי במחור"ה אלון חודשיים וחצי שם למדתי את השפה והכרתי אנשים. זה היה מצוין. הכול למדתי שם. המדריכות שלי היו מצוינות הן ישבו אתי לפני המבחנים. אני שמחה שהתגייסתי לצבא.

א' רוצה להתגייר, למרות היותה בת להורים נוצרים, והחלה בתהליך במסגרת "נתיב" תוך כדי שירותה הצבאי. היא מרגישה נתרמת ולומדת רבות ב"נתיב" על מדינת ישראל, ציונות, היסטוריה, תנ"ך, זהות יהודית-ישראלית. היא רואה את עתידה בארץ ורוצה לבנות פה את חייה. היא רואה את השירות בצבא כדרך הטובה ביותר להכיר את האנשים, להבין אותם, את שפתם ואת תרבותם.

החייל ל':

היו לי כמה פעמים שרציתי לוותר, כי ממש לא הסתדרתי עם כל התרבות של הישראלים להיות לוחם בטנק וכל הדברים שצריך לזכור. פשוט חשבתי שאני לא מספיק חזק בזה. אבל הקצינים שלי, המפקדים שלי, הם לא רצו לוותר עליי, אז פשוט המשכתי. כן, בסוף כן הצלחתי.

ל' בן 21, יליד בנגקוק, עלה ב-2012 עם אחותו כדי להתגייס לצבא. בן לשני הורים ישראלים שנפגשו בתאילנד, נישאו שם והקימו עסק משפחתי. יש לו אח גדול שעלה גם הוא כחייל בודד ושירת בשריון ועוד שתי אחיות צעירות ממנו, האחת משרתת בצה"ל בחיל תותחנים והאחות הקטנה לומדת בתיכון בארץ. כל ארבעת ילדי המשפחה חיים בארץ. המוטיבציה לעלייה ארצה מקורה בבית ההורים ששולחים את ילדיהם שנתיים לפני הגיוס ללימודים בתיכון בארץ כך שגם יוכלו לרכוש את השפה ואת יסודות התרבות. כיון שיש למשפחה בית בזיכרון יעקב, שם מתגוררים הילדים, הוא איננו מוגדר כחייל בודד קלאסי. יש לו גם משפחה רחבה מאוד מצד שני הוריו שאיתם הוא ואחיו נמצאים בקשר, ואמו מרבה לבקר אותם בביתם.

ל' למד בכיתות יא ויב בארץ. אולם בשל קשיי השפה התקשה מאוד בלימודים, "בית הספר לא באמת עזר לי". הוא הצליח לסיים יב, אך לא עשה את כל הבגרויות. חודשיים אחרי סיום הלימודים התגייס לצבא. במסגרת הצבא נשלח למחור"ה אלון לשלושה חודשים ולמד שם עברית. לדבריו, "זה המקום שממש עזר לי. המפקדות שלי והמדריכות שלי היו ממש טובות, וגם הכרתי אנשים מכל העולם, שהגיעו כדי להתגייס לצבא".

עם תום הקורס שובץ לשריון ועשה מסלול של תותחן. לדבריו היה העולה החדש היחידי במחזור שלו משום שתותחן זה מקצוע קשה, שנדרשים בו ידע ושליטה בשפה וזיכרון טוב. המסלול המקצועי שעבר היה קשה וכלל התמודדות לא פשוטה עם קשיי שפה, שליטה מקצועית-טכנית והסתגלות לתרבות אחרת. למרות הקשיים סיים ל' את הקורס בציון גבוה.

את הצלחתו הוא מנכס למפקדיו שסייעו בידו ולא רצו לוותר עליו. תמיכתם ועזרתם חיזקו את המוטיבציה שהייתה לו להצליח. עם סיום הקורס הגיע הישר לעזה בעיצומו של מבצע "צוק איתן". במלחמה נתקל בדילמות קשות כמו אם להצטרף כתותחן לאחד הטנקים שנכנסו לתוך עזה. כיוון שהמפקד נתן לו את אפשרות הבחירה, הוא ביקש לא להיכנס מפני שלא הרגיש מספיק בטוח בידע המקצועי שלו. ל' מרגיש כי במלחמה חווה חוויה ישראלית שתרמה להתבגרותו, למרות השתתפותו הפסיבית בה. בסיום המלחמה חזר לגדוד שם נפצע בגבו ובשל כך הועבר מתפקידו כלוחם לתפקיד בחיל מודיעין. בתפקידו הנוכחי הוא מרוצה מאוד ויישאר בו עד לשחרורו. כמו אחיו הוא מתכנן להמשיך לחיות בארץ, להשלים בגרויות וללמוד אדריכלות.

החיילת ת':

הצבא עזר לי להשתחרר מהקופסה. בצבא עזרו לי לראות שאני בסדר, ואחר כך להסתכל על דברים אחרים. זה שם אותנו בפרופורציה.

ת' נולדה בארץ כבת לאימא יהודייה-ישראלית ולאבא סיני. אמה ילדה אותה בארץ כדי שתהיה לה אזרחות ישראלית אבל גידלה אותה בסין. יש לה עוד אח צעיר בן 15. אמה הקפידה לדבר איתה עברית ולהשמיע לה קלטות בעברית שנשלחו אליה מהארץ על ידי סבתה. כמו כן הם הרבו להשתתף באירועים ובחגים שהתקיימו בבית חב"ד בשנחאי, עיר מגוריהם. כך שמגיל רך נחשפה ת' לשתי תרבויות ולשלוש שפות: עברית, אנגלית וסינית. חבריה כולם היו סינים עם רקע בין-לאומי-מעורב. היא עלתה לארץ מסין ב-2010 בהיותה בת 14 וחיה עם אמה; אביה חי חצי שנה בארץ וחצי שנה בסין. ת' למדה בחטיבת ביניים בראשון לציון ובתיכון עירוני א' בתל-אביב. היא ניגנה בפסנתר במשך חמש שנים אבל, בעיקר שרה, לכן עברה לתיכון בתל אביב. היו לה קשיים בלימודים וקשיים בקבלת עזרה משום שהוגדרה במשרד החינוך כתושבת חוזרת למרות שמעולם לא חיה פה. לאחר שנאבקה על הזכות להגדרתה כעולה חדשה עמדה בכל המשימות בבחינות הבגרות של עולים חדשים. גם לצבא התגייסה כעולה חדשה, לכן היא זכאית לקורס "נתיב" שחלקו עוסק בגיור וחלקו בזהות יהודית.

בצבא התגייסה לחיל תקשוב בתקווה להגיע לתפקיד מסווג, אבל עד קבלת ההחלטה על השיבוץ שלה עשתה יחד עם חיילים אחרים במצבה עבודות שירות שבהן הרגישה מושפלת. היא ציפתה לקבל תפקיד אחר בצבא, אולם לא עברה את הסיווג הביטחוני כיון שאביה חי בסין, ושובצה ב"מיטב" - מדור בני ישיבות - בתפקיד של מש"קית פרט, אחראית לקשר עם חיילים המגישים בקשות אישיות-פרטיות. היא בת יחידה במדור של בני דתיים אבל למדה להסתדר עם המציאות הזאת. היא התאכזבה, אך הסתגלה לתפקיד שקיבלה. הוצע לה לצאת לקצונה והיא סירבה.

ת' מציינת שמאז עלייתה ארצה היא חיה במשבר זהות. בסין היא נתפסה כישראלית בשל אורח החיים שניהלה משפחתה, ואילו כאן בארץ היא נתפסת כסינית. למרות שירותה הצבאי ותחושתה שקל להתחבר לישראלים בצבא בשל ההסתכלות השוויונית, היא עדיין לא מצאה את

הזהות שלה. כאדם בוגר היא אינה מתחברת לחיים פה, וגם לחיים בסין איננה מחוברת. בעתיד היא מתכננת ללמוד יחסים בין-לאומיים באירופה ולצאת ל"מסע" לחיפוש עצמי.

החייל מ':

אני לא מרגיש שאני מיוחד, כי רק אין לי משפחה פה, אני יכול לעשות כמו כולם, לתת את המקסימום שלי.

משה נולד בסין למשפחה סינית ועלה לארץ ב-2009. הוא גדל כבן יחיד במשפחה שלא הייתה לה כל זיקה ליהדות ושמע על מקורותיו היהודיים ועל יהדות בכלל מפי סבתו וסבו מצד אביו. עד עלייתו ארצה חשב שהוא יהודי, הוא לא ידע שיהדות נקבעת על פי האם. הוא עלה ארצה עם עוד שבעה חברים מסין באמצעות ארגון "שובה ישראל" לקיבוץ שדה אליהו.

בקיבוץ הייתה לו משפחה מאמצת, והוא עבד, אבל היה לו קשה כיוון שלא ידע עברית ולא יכול היה ליצור קשר עם האנשים. משם עבר עם חבריו לאולפן בירושלים שבו החל ללמוד עברית, ומן האולפן עבר לשיבת "חסידי עלייה" כדי לעבור גיור שהיה תהליך ארוך ומייגע. בסיום הגיור נסע לבקר את הוריו בסין וחזר כדי להתגייס לצבא. חלומו היה להתגייס ליחידה קרבית אולם בשל היותו בן יחיד היה זקוק לאישור מהוריו. הוריו לא נתנו לו אישור, ולכן התגייס ב-2014 לתפקיד של פקיד בלשכה ביחידה קטנה. במקביל למד אולפנית בעברית ברמה ד', והצליח ללמוד לקרוא ולכתוב בעברית. מ' חש תסכול מהתפקיד שקיבל משום שלטעמו יכול היה לעשות תפקיד משמעותי בהרבה ולתרום יותר; הוא ניסה לעבור לתפקיד אחר ללא הצלחה.

מ' מתגורר בירושלים בדירה שכורה עם החברים שעלו איתו ארצה, והוא נוסע יום יום מירושלים לבסיס תל השומר שבו הוא משרת. מבחינה כלכלית הוא חי בצמצום, לעתים יוצא לעבוד במסעדות כדי שיוכל להתקיים. מתכנן אחרי שחרורו להישאר בארץ, לעבוד וללמוד רפואה סינית כדי שיוכל להתפרנס בכבוד.

חלק ב'

תהליך הקליטה בצבא ובארץ

המשותף לכל החיילים שרואיינו הוא היותם עולים חדשים שעלו ארצה כדי לשרת בצבא. המרכיב המרכזי המאפיין את עלייתם הוא המוטיבציה הגבוהה שלהם לתרום למדינה ולהתערות בה. למרות המרכיב המוטיבציוני המשותף לכולם, השונות ביניהם גדולה ומקורה במשפחה שממנה באו, ובאורח חייהם בארץ המוצא.

כל המרוואיינים הגיעו ממשפחה שיש בה מידה מסוימת של זיקה ליהדות או לארץ ישראל. על הרצף הזה ניתן למצוא חיילים הבאים ממשפחה יהודית דתית, ואחרים הבאים ממשפחה שבה הזיקה ליהדות היא מזערית, לעתים דור או שניים לפני לידתם. יש ביניהם חיילים שהוריהם נולדו בישראל, היגרו ובנו את חייהם בחו"ל. ויש על הרצף מי שאחד ההורים יהודי ישראלי או שאף אחד מההורים איננו יהודי, אולם יש לו זיקה ליהדות באמצעות סבא או סבא-רבא.

באשר לרקע הסוציו-אקונומי של החיילים, גם כאן נמצאים על הרצף חיילים שמגיעים מרקע סוציו-אקונומי גבוה ולעומתם כאלה המגיעים מרקע בינוני נמוך. לרקע הסוציו-אקונומי יש השלכות על רמת חייהם בארץ ועל התארגנותם מבחינה כלכלית.

למרות השונות הגדולה המאפיינת את החיילים שרואיינו במסגרת מחקר זה, ניתן להצביע על שתי קטגוריות העוברות כחוט השני בדברי כולם: האחת, שביעות הרצון מהשירות הצבאי, והאחרת, שביעות הרצון מהתפקיד.

א. שביעות רצון מהשירות הצבאי

החיילים שרואיינו התייחסו בדבריהם לשביעות רצונם מהשירות בצבא ודירגו אותה כגבוהה מאוד. הם מרגישים נתרמים ברמה האישית והבין-אישית, ותפסתם את המשך חייהם בארץ נובעת מתחושת שביעות רצון מהצבא.

כאשר הם משמיעים ביקורת כלפי נושא כלשהו, הם מציינים שהיא נועדה לשפר את הנראה בעיניהם חשוב ביותר ומדגישים בדבריהם שוב ושוב, כי העלייה ארצה כדי לשרת בצבא הייתה צעד חשוב מבחינתם שתרתם להם רבות ברמה האישית וההתפתחותית. לדבריהם הם למדו דברים שהעשירו והעצימו אותם, גם מהקשיים שעמם נאלצו להתמודד. הם מרגישים נשכרים ונתרמים מצעד זה ואין בהם כל רגש של חרטה.

א':

הוא שאל אותי, מה לא קיבלת שום דבר מהצבא? אמרתי לו לא נכון, אני קיבלתי מלא. אני קיבלתי עברית, שפה שאני צריכה להשתמש בה כדי לחיות פה, אני קיבלתי חברים וקיבלתי ניסיון, ניסיון חיים, להתמודד עם דברים.

ל':

למדתי הרבה בצבא. הצבא לימד אותי להיות עצמאי, יש לי יותר ביטחון. הצבא נתן לי ביטחון לחפש דברים בעצמי. אני גם מרגיש יותר בוגר. כשאני חוזר הביתה אני עושה הכול לבד. אימא באה לכאן לעזור לי ואני לא אתן לה לעבוד בשבילי. אני עושה הכול לבד. בתאילנד הייתה לנו עוזרת שעשתה הכול, כשבאתי לארץ התחלתי להסתדר בעצמי. התבגרת והצבא עזר לי להיות בוגר ואחראי.

מ':

היה לי קשה בשירות חובה, קושי להתפרנס, חצי שנה בקבע ואני מרגיש אחרת. כשמחליפים למדי קבע זאת הרגשה אחרת. אני קם כל בוקר ויודע שאני מתעסק פה בביטחון של העם שלי במדינת ישראל. אם הייתי נשאר בגולה הייתי מתעסק בשידוכים.

ת':

אני בן אדם מאוד אכפתי. לא ציני מאוד בתוך הקופסה. הצבא עזר לי להשתחרר מהקופסה. הצבא עזר לי לראות שאני בסדר, ואחר כך להסתכל על דברים אחרים. זה שם אותנו בפרופורציה. לעולים חדשים - תאמר להתגייס כי זה נותן ניסיון והבנת החיים בארץ. אנחנו לא שונים מאחרים, רוצים לבוא ולתת למדינה ולא רוצים יוצאי דופן, להיות כמו כולם כמו הישראלים.

שביעות רצונם מהשירות הצבאי כולל גם את הקורסים השונים ברכישת השפה העברית. חשוב לציין שמרבית החיילים שרואיינו שיבחו מאוד את הקורסים השונים ברכישת שפה ואת יחסם

הנפלא, התומך והמקבל של המדריכים בקורסים הללו. כולם מעוניינים בקורסים נוספים בנושאי שפה בעקבות החוויה החיובית שחוו בתהליך הלימוד.

א'

כשהתגייסתי נשלחתי לקורס במחוו"ה אלון. היה לי קשה אבל תודה למפקדות שלי, הם ישבו אתי בכל המבחנים וכל ההסברים. הם עזרו כל הזמן לכולם.

ב. שביעות רצון מהתפקיד

שביעות רצונם של החיילים העולם מהשירות הצבאי היא בקונצנזוס מלא, כולם מסכימים שעשו צעד נכון וחשוב ביותר מבחינתם. אולם לגבי מידת שביעות רצונם מהתפקיד, התמונה המתקבלת היא זו: ארבעה מרואיינים מרוצים מהתפקיד שקיבלו ושלושה מאוד לא מרוצים. מעניין לציין שהמשותף לחיילים שמביעים אי-נחת מתפקידם הוא תחושת ההחמצה. לדבריהם, יש ביכולתם לתרום הרבה יותר מהנדרש מהם בפועל ונוסף על כך, יש להם מוטיבציה גבוהה לתרום הרבה יותר. ביקורתם איננה מופנית כלפי הצבא, אלא כלפי הגופים המטפלים בהם לפני עלייתם ארצה ולפני גיוסם. יש פער בין ההבטחות שהובטחו להם לפני עלייתם ארצה לגבי תפקידם בצבא לבין התפקיד שקיבלו בפועל. השלושה שמאוכזבים מאוד מתפקידם חשים שאינם ממלאים תפקיד שראוי להם וליכולותיהם. ביקורת קשה מופנית כלפי ההכנה לתפקיד וכלפי התייחסות המפקדים אליהם כעולים. כולם מציינים את העובדה שהמפקדים נעדרי הכשרה לקליטת חיילים עולים וממליצים להכשירם לתפקיד זה.

ת':

הייתי רוצה תפקיד אחר מסווג, בגלל שאבא שלי בסין זה חלק קשה שלא מקבלים סיווג לתפקידים שבאמת מתאימים לך. התגייסתי לחיל תקשוב, היו כל מיני חברה שהיו להם בעיות סיווג, ועשינו עבודות רס"ר. נעלבתי בשבילם. זה לא נעים. אם יודעים שיש בעיות בסיווג כי זה טיפה משפיל עד שמחליטים מה לעשות איתנו.

א':

מבחינתי שייתנו לנו תפקיד משמעותי לא משעמם. זאת בעיה של כולם. עולים חדשים רוצים לתת יותר מהישראלים.

עם זאת, החיילים המרוצים מתפקידם מביעים הערכה גבוהה לשיבוצם בתפקידם הספציפי. הם מרגישים גאווה רבה בתפקיד שהם ממלאים, תחושת מימוש עצמי, הערכה עצמית וסיפוק. שניים מהם רואים את עתידם בצבא קבע, ואין ספק שזוהי הצלחה גדולה ביותר.

ר' מספרת עם ברק בעיניים:

עם סיום קורס קצינות חזרתי לבית הספר להגנה אווירית כקצינת הדרכה, ולאחר שנה בלבד קודמתי לתפקיד של מפקדת קורס מדריכות. אני שמחה מהשיבוץ והרגשתי שאני תורמת. אני רואה את עתידו בצבא כל עוד ארגיש תורמת לצורכי הצבא.

אני קצין ואני בתפקיד מאוד רציני, עוזר רמ"ד בתחום שמאוד קרוב אליי, ואני מאוד גאה. כי אני לא גדלתי פה. עליתי ארצה לא מזמן ובכל זאת קיבלתי כזה תפקיד רציני וחשוב. ואני רוצה להישאר בצבא בקבע.

תהליך הקליטה וההתערות של המרוואיינים בצבא ובארץ שונה מאוד מאחד לאחר בשל התפקידים המגוונים שהופנו אליהם וההכשרות השונות שעברו לקראת תפקידם. ניתן לבחון תהליך זה משלושה היבטים: (א) שליטה בשפה; (ב) קליטה חברתית-תרבותית; (ג) התארגנות כלכלית.

א. שליטה בשפה

תנאי בסיסי להשתלבות בחברה חדשה הוא השליטה בשפה המדוברת בחברה שבה אמורים להשתלב. השפה היא הבסיס לתקשורת בין-אישית. החיילים שרואיינו נמצאים בדרגות שונות של שליטה במשלבי השפה העברית. ארבעה מרואיינים הגיעו עם ידיעת השפה ברמה נאותה, משום שבביתם דיברו עברית; שניים מהם סיימו את לימודיהם התיכוניים בארץ. שלושה אחרים שרואיינו הגיעו ללא ידיעת השפה ולמדו באולפן במסגרת הצבאית, והם עדיין מתקשים בשליטה בה. אחת אף ציינה את התסכול הרב המלווה אותה בביצוע תפקידה הצבאי בשל קשיי שפה. ביחוד הזכר הקושי בקליטת המונחים הנהוגים בשפה הצבאית.

א' מתארת את התסכול שליווה אותה:

בשיעור הראשון אני פתחתי חוברת וכמעט התחלתי לבכות, אני לא הבנתי כלום, חוץ מ: ב, ו, מה, מי. זה היה באמת, זה היה קשה כל כך החודשיים האלה. תודה למפקדות שלי שהיו לי, הם ישבו איתי בכל המבחנים וכל ההסברים, הייתי אפילו בן אדם היחיד שהיה עם טלפון במשך כל הטירונות בגלל העברית. בגלל שהייתי צריכה להשתמש במילון כדי להיות ברמה ה'. אחר כך כשבאתי ליחידה שלי, הרי התפקיד שלי לא משהו, אני לא קיבלתי מה שרציתי, אני נפלתי במבחן אחד, לא יודעת למה, לא משנה. תפקיד שלי הוא תפקיד במשרד וזה צריך עברית. זה טלפונים, זה מחשב זה לכתוב, זה להקליד. שמה [במשרד] הייתה עוד מישהי שהיא גם דיברה רוסית ועברית והיא עזרה לי. ישבנו ביחד, היא הסבירה לי הכול בעברית ברוסית. היא השתחררה ואני נשארתי לבד. אז אני הייתי צריכה בלי עברית לעשות הכול.

הקצין מ' אמר:

אני בא לצבא אני מבין שזהו, זה לא קורה. השוק הראשון היה בטירונות, שהייתי צריך להתעורר בבוקר במידי לחשוב בעברית. אומרים לי בוקר טוב אני אומר בוקר טוב. עדיין בצבא הפחד, פחד נורא היה לעבוד מול מחשב. היה לי נורא קשה עם השמיעה הטלפונית, אמרתי לעצמי אני לא שומע מה הם מדברים שמה בעברית, אני לא אצליח בחיים.

בתחילת התפקיד הייתי אפס, לא ידעתי לכתוב בעברית נכון. פעם ישבתי בחפיפה מה זה ארוכה, הייתה לי חפיפה שלושה חודשים עם המחליף שלי ואז הוא התייאש. ישבתי כתבתי איזשהו מייל - הוא עובר - אז הוא אומר: תקשיב זה לא עברית מה שכתבת

פה. זה לא עברית, בכלל לא עברית. לא יודע איך הצלחתי. הייתי נשאר עד שעות מה זה מאוחרות, כולם הלכו הביתה. בדרך כלל הולכים הביתה בחמש וחצי, ביחידה הקודמת קצינים היו יוצאים בארבע, ואני יושב עד שעה שבע שמונה ולומד וטוחן ונטחן. למדתי ולמדתי, אחרי שנה וחצי כבר הרגשתי שאני גולש בתפקיד, זה תחום נורא קשה עדיין אני מתעורר כל בוקר ויש לי מילון. יש לי דברים שאני עדיין לומד עברית.

ב. קליטה חברתית-תרבותית

אחד הנושאים המרכזיים בתהליך קליטתם של החיילים העולים בארץ הוא שילובם בחברה הישראלית. לרובם מפגש זה מורכב בשל קשיי שפה, אך בעיקר בגלל פערי תרבות ומשבר זהות. הקושי בולט בקרב חיילים בודדים ואינו פוסח גם על חיילים שיש להם משפחה תומכת בארץ. שלושה מהמרוויינים חיים עם בני משפחה מדרגה ראשונה כמואחים, אחד ההורים, סבתא, והם נשארים במסגרת החברתית המוכרת להם ואינם מתערים בחברה הישראלית. כולם ביטאו תסכול ואי-שביעות רצון מההתייחסות אליהם מההיבט החברתי. יש ביניהם שדיברו על בדידות חברתית ועל פערי תרבות ומנטליות.

היטיב לתאר את תחושותיו הקצין מ':

עליתי ארצה יום אחרי שסיימתי את הלימודים, עוד לא קיבלתי דיפלומה, יום אחרי שמסרתי את עבודת גמר, פשוט עליתי על מטוס, עליתי ארצה. זה היה הלם חברתי, הלם תרבות, משבר חברתי. שלב די קשה, אני בחיים לא חשבתי שזה יהיה כל כך קשה. הייתי נער בן 19 וחצי עם הרגשה שאני יכול. נער שיש לו הרגשה שהוא יכול לעשות הכול. כאילו הקושי הראשוני שהרגשתי זה הקושי החברתי. הרי הייתי נער מאוד פעיל במוסקבה והיו לי מלא חברים מאוניברסיטה, ממקום שגדלתי בו, מהסוכנות. פתאום אני בא ואני מרגיש שאין לי אף אחד, אני בודד. זה נורא קשה, נורא קשה להתחבר לישראלים, אפילו אם אתה יודע שפה. אני הייתי בהלם טוטאלי, המרחק ממוסקבה לתל אביב ולחיפה הוא אלפי ק"מ והמנטליות שונה לחלוטין.

גם החיילים שחיים עם בני משפחתם או שיש להם קרוב משפחה בארץ מצרים על כך שהחברה הישראלית כחברה קולטת מתקשה לקבל אותם לשורתיה. מסגרת השייכות החברתית שלהם היא המשפחה או הסביבה החברתית שהם חלק ממנה, כפי שסיפר החיל על 'שחי עם אחיו שעלו לפניו והתערו בקהילה דומה לקהילה שממנה עלו:

בגלל שאני גר ליד בר אילן, אז כל האמריקאים שהם לומדים שם, שהם או עולים או סתם לומדים באוניברסיטה - הם כולם גרים באותה שכונה, אז אנחנו קהילה ענקית של עולים חדשים ויוצרים שם קהילה ממש מעולה. אני יכול לדעת שאם ברגע אחרון אני יוצא לשבת ואין לי סעודות, אין לי ארוחות, שיחה אחת עם חבר כאילו זה פשוט אנחנו כולנו ביחד. אוכלים אחד אצל השני, מבלים אחד עם השני. קהילה כמו שאני מכיר בארצות הברית. זה קהילה כמו שהם מכירים משם. החברים שלי הם רובם עולים חדשים, הם לא ישראלים.

אחד הנושאים שאליו התייחסו מרבית המרוויינים היה משבר הזהות שהתפתח אצלם בניסיונם להתערות בחברה הישראלית. הם מבטאים תחושה של תסכול מול ההתייחסות של החברה אל ארץ המוצא שלהם באמרם, כי בארץ המוצא הם נתפסו כיהודים ואילו פה בארץ הם נתפסים

על פי ארץ המוצא. משפט שחזר אצל כולם היה "בארץ בה נולדתי וגדלתי קראו לי יהודי ואילו בישראל אני רוסי/סיני/אמריקאי". השירות בצבא מקל עליהם את הלם הכניסה לחברה הישראלית. הוא בבחינת "כור היתוך" לחיילים העולים ומסייע להם להתמודד עם משבר הזהות הנוצר מעצם המעבר לחברה חדשה.

אומר הקצין מ':

אני עדיין עם ניבים, ואיך שאני מבטא את עצמי כנראה יישאר אצלי לכל החיים. אני כבר לא נעלב לדברים שאומרים לי 'אתה רוסי'. אתה יודע, פעם זה היה מעליב אותי נורא. חשבתי מה זה, זה בדיוק מה שקרה לי ברוסיה כל הזמן היו מזכירים לי שאני יהודי - עכשיו פה, מה? כל הזמן יזכירו לי שאני יהודי מרוסיה? בצבא אני לא שומע את ההערה הזאת.

והחיילת ת' אמרה:

בסין הייתי ישראלית ופה בישראל אני סינית. בסין הייתי מאוד ישראלית. הלכנו לבית חב"ד חיינו בקהילה ישראלית. הייתי גם הישראלית היחידה בבית הספר, ופה מזהים אותי כסינית. אולי בגלל המראה שלי, כי אני מעורבת. זה בחברה בישראל. אבל בצבא, בגלל שכולם שווים לא מסתכלים כל-כך מאיפה אתה בא העיקר שאתה עושה את התפקיד כמו שצריך זה מה שאני מרגישה לפחות.

ג. התארגנות כלכלית

אחד הנושאים המשמעותיים בתהליך הקליטה וההשתלבות בארץ הוא ההתארגנות הכלכלית. כל חיל עולה-בודד מקבל מהצבא סכום כסף עבור שכר דירה והוצאות כלכליות לכל אורך תקופת שירותו בצבא. אולם המציאות הכלכלית בארץ מורכבת ולכן יש פער גדול בין חיילים הבאים ממשפחה אמידה או חיילים שיש להם משפחה בארץ שמסייעת להם לבין חיילים בודדים שמשפחתם חיה בחו"ל ומצבה הכלכלי אינו מאפשר לה לסייע. מן הראיונות עולה תמונת מצב המייצגת את כל הרצף. היו ביניהם כאלה שאחיהם חיים בארץ בדירה שההורים רכשו עבורם במרכז הארץ בקרב קהילה ענפה של יהודים מארץ מוצאם, והוריהם מרבים לבקר אותם, כך שהם מרגישים "בבית", אך הם אינם חשים חלק מהחברה הישראלית הרחבה יותר; יש ביניהם המתגוררים סמוך לקרובי משפחה או יחד עם אחד מבני המשפחה הגרעינית; ויש ביניהם שמתגוררים לבד או עם חברים עולים כמותם ואינם מקבלים סיוע ממשפחתם. מצבם של האחרונים מבחינה כלכלית הוא קשה, והם נאלצים לעבוד בעבודות מזדמנות כדי לחיות בכבוד.

החיילת א' ציינה:

מה שהצבא נותן לא כל כך מספיק לי. את האמת אני חיילת בודדה, אני מקבלת משכורת של חיילים בודדים, וגם עזרה לשכר דירה. לא משנה כמה אני משלמת על הדירה שלי, עוזרים לי, ועוזרים לי מהבית. אני צריכה לשלם על מקום איפה שאני גרה בו, אפילו אם זה 700 ש"ח, וזה לא מספיק. כאילו רוב האנשים שאני מכירה שהם חיילים בודדים גרים לבד. הם גרים בדירות עם שכנים. לא מזמן דיברתי עם ידיד שלי, שגם הוא חיל בודד

והוא גר בירושלים. הוא מצא דירה ב-1300 עם שותפים, אבל גם אם הוא מקבל 3000 ש"ח מהצבא זה לא מספיק לכל מה שצריך, גם לקנות אוכל וגם אולי לצאת פעם.

חיל אחר שרואיין ואין לו משפחה שיכולה לסייע סיפר שקשה לו מבחינה כלכלית. לכן, הוא בחר לגור עם עוד חברים בדירה קטנה, והם חיים מאוד בצמצום. כשיש לו אפשרות לעבוד בעבודות מזדמנות הוא עושה זאת, אך לא משום שהשכר שניתן לו בצבא איננו מספיק, אלא כיון שהוא רוצה לחסוך לעתיד, כשלא יהיה בצבא. הוא היטיב להגדיר זאת באמרו:

הכסף שהצבא נותן מספיק לחיות, לא מספיק לחיים. כי אין לנו משפחה פה, אף אחד לא נותן לנו כסף וכל זמן אומרים לנו שצריך לחסוך כסף להמשך של החיים.

תמונת מצב שונה לחלוטין עולה מדברי מרואיין אחר שמגיע ממשפחה אמידה, גר בדירת המשפחה עם אחיו, והוריו באים לביקור כמה פעמים בשנה. מצבו הכלכלי טוב והוא איננו דואג לצרכיו הכלכליים.

מן השירות בצבא אל העתיד

החיילים העולים הבודדים רואים בשירותם הצבאי שליחות מסוימת למען המדינה. הם חדורי מוטיבציה לתרום ומרגישים שביעות רצון גבוהה מעצם עשייתם. עם זאת הם מאירים תחומים אחדים שכדאי להקדיש להם תשומת לב כדי לשפר את תחושת ההחמצה או את התסכול שהם חווים.

התחום הפיקודי - מומלץ לתת את הדעת לגבי הכשרה ספציפית עבור מפקדים הקולטים את החיילים העולים. תסכול רב ועוגמת נפש היו נמנעים אילו היו המפקדים לומדים להתייחס בצורה דיפרנציאלית לקשיים הייחודיים שיש לחייל העולה-בודד.

החיילים התייחסו לכך בראיונותיהם:

א':

ההתנהגות לעולים חדשים - לא מתנהגים יפה. היה לי מזל שהמפקדים שלי גם היו עולים חדשים, אם מפקד לא יכול להתמודד עם זה שאתה עולה חדש - הוא לא יכול להיות מפקד. היו לי בעיות הבנה [בעברית]. שיעשו קורסים למפקדים להתמודד עם עולים חדשים.

ר':

אני רואה טעויות שמפקדים שלי עושים. לא היה לי אוכל בבית והמש"קית לא מבינה מה עומד מאחורי זה, ולקח שני חודשים עד שטופל. אני מציעה שיעשו ביקורי בית אצל החיל הבודד. המפקדים לא מבינים מה זה חיל בודד. הם לא מבינים שאני צריכה לעשות קניות לפני שבת, הם לא סומכים על החיילים.

מ':

היה מפקד שלא הבין את מכשולי העולה החדש. קושי במנטליות ובשפה. לא למדתי פה, ולא חוויתי את כל האירועים שאתם חוויתם פה בארץ. גדלתי על חינוך אחר. קיבלתי

שוק תרבותי כשהתגייסתי. כל החברים קרביים ואני לא. היה לי קשה להתבטא. היה לי חבר אחד שעזר לי לא להשתגע. המפקדים אין להם כלום, לא יודעים להסביר. יש ערך מוסף אם המפקד שלך ידע איך להתייחס אליך.

תחום השיבוץ בתפקיד - חלק מהמרוואיינים היו מרוצים מהתפקיד שקיבלו ואילו חלקם התאכזבו והרגישו שקיבלו תפקיד שונה מזה שהובטח להם טרם עלייתם ארצה, כזה שאיננו מתאים לכישוריהם וליכולותיהם. נוצר פער בין רמת המוטיבציה שהחייל העולה הבודד מתגייס עמה לבין המציאות שהוא פוגש בתפקידו. כדאי לחשוב על דרכים שבהן ניתן למנוע את הפער הזה. חלק מהבעיה טמון כנראה בהכנה שעושים הגופים השונים בחו"ל לקראת העלייה. בתהליכי הכנה אלה ניתנות לעולים הבטחות שחלקן אינן ריאליות מנקודות מבט צבאיות. ובכל זאת, חשוב להיות קשובים לתחושות התסכול המלוות אותם.

ע':

אין קשר בין ההכנה למציאות בארגונים. הכנה אמיתית - לא לתאר דברים שאינם מתאימים לנו.

מ':

בגרעין שלי הבנות שובצו לחילות שהם לא רצו. אין הכנה. הן אמרו אני לא עושה כלום. נתנו לי תפקיד שלא מתאים לי...

תחום הטיפול לאחר השחרור - נושא שהעלו מרבית המרוואיינים עוסק בשחרורם מצה"ל. הם חוששים מן העתיד, מן הקשיים שיעמדו בפניהם בניסיונם להשתלב מבחינה תעסוקתית וכלכלית בחברה האזרחית. לדבריהם אין לחייל עולה-בודד מספיק ליווי שיסייע בידינו להשתלב בחברה.

מ':

אחרי השירות, בחצי שנה ראשונה צריך עזרה למצוא עבודה ומגורים בארץ. שתהיה כתובת לפניות, יש משרד הפנים שדואגים לעלייה, קיבלתי כסף פלוס זכויות, זה בהקפאה עד לשחרור והם יסבירו לי מה לעשות.

ל':

יש פה המון עניין של פרוטקציה, לנו אין פרוטקציה שאבא שלי מכיר מישהו. יהיה טוב אם יהיה מפקד בכיר שישב אתי לקראת סוף השירות ויעזור לי. יש המון אנשים שמשתחררים ואינם מכירים אנשים בעולם העסקים, ואני מאמין שהמפקדים כן מכירים אנשים. לדוגמה: אם המג"ד יודע דברים טובים על החיל הוא יכול ליצור קשר עם אנשים, אנו לא מכירים אנשים, אם היה אדם בוגר שמכיר, שהיה יכול לעזור, זה היה מעולה.

ת':

מי שאין לו משפחה הצבא צריך לעזור להם. לעזור להם מבחינת עבודה. אני לא יודעת להסתכל מהזווית שלהם, לא לזרוק אותם ישר למים, שיעזרו להם עד שקצת יסתדרו.

כשמשתחררים, אין טיפול בחיל המשתחרר. אין להם כסף ולא יודעים לאן ללכת. אין דאגה המשכית. כך מאבדים אנשים שבאו ותרמו וחוזרים לחו"ל כי קשה להם פה.

סיכום ומסקנות

גיוס ושילוב של חיילים עולים בצבא הם מהלך בעל חשיבות לאומית. לחייל העולה יש מוטיבציה גבוהה מאוד לתרום למדינה, והוא רואה בשירותו הצבאי דרך להתערות בחברה הישראלית ולהיות אזרח שטובת המדינה לנגד עיניו. החיילים העולים בחלקם אינם יהודים או שהם בעלי זיקה מזערית ליהדות, ולמרות זאת זיקתם לישראל גדולה.

חיילים עולים אלה תורמים למדינה באמצעות שירותם הצבאי ועם זאת הצבא גם תורם להם. בהיות השירות בצבא כור היתוך מבחינה חברתית-תרבותית, המתייחס לחייליו בשוויוניות, החיילים העולים מצליחים להיקלט בחברה הישראלית ולהתערות בה.

שביעות הרצון שלהם מן השירות הצבאי היא גבוהה, ובכל זאת הם מעלים הצעות לשיפור כדי לטייב את מהלך השירות ולתרום לקליטתם של עולים חדשים בצבא ובחברה הישראלית.

את ההצעות שהעלו החיילים שרואיינו ניתן לחלק לארבעה תחומים: הכנה לגיוס, מהלך השירות, הכשרת המפקדים והסיוע בשחרור.

הכנה לגיוס: שלב ההכנה לקראת העלייה ארצה והגיוס לצבא הוא באחריות ארגונים חיצוניים לצבא (צבר, תגלית, חב"ד, הסוכנות היהודית). פעילותם מבורכת וחשובה לאין שיעור. הם מסייעים בהגברת המוטיבציה לעלות, מעוררים את סקרנותם של הצעירים ויוצרים רמת ציפיות גבוהה. אולם המרואיינים ציינו שהובטחו להם תפקידים בצבא, שרק לאחר שהתגייסו הובהר להם שאינם יכולים למלא בשל סיווג ביטחוני. הפער בין הציפייה הגבוהה לבין המציאות תורם לתסכולם של החיילים העולים מהתפקיד שהם מקבלים.

מהלך השירות: מרבית המרואיינים מביעים רמת שביעות רצון גבוהה מהשירות הצבאי. הם משבחים את הקורסים לרכישת השפה העברית ואת המדריכים בקורסים אלה. עם זאת הם מביעים רצון ללמידה רחבה יותר בתחום ההיסטוריה והגיאוגרפיה של ארץ ישראל וגם מעוניינים בסיוע להכרת הארץ. צורך זה עולה גם בקרב מרואיינים שיש להם משפחה בארץ.

הכשרת המפקדים: תחום הכשרת המפקדים בזיקה לקליטת החיילים העולים זוכה לביקורת מצד כל המרואיינים. הם מציעים להכשיר את המפקדים במסגרת הקורסים הפיקודיים לקליטת חיילים עולים. לדבריהם על המפקדים להבין את משמעות המושג של להיות "חייל עולה". אמנם, המפקדים מתייחסים לכל החיילים באופן שוויוני וזהו אחד המרכיבים הייחודיים של הצבא, אך לחיילים אלה יש לעתים צרכים מיוחדים הדורשים התייחסות ייחודית וחשוב לשלב נושא זה בהכשרה לתפקידי פיקוד.

סיוע בשחרור: נושא חשוב שהעלו כל המרואיינים וחשוב לתת עליו את הדעת הוא הטיפול בחייל לאחר שחרורו. אחד ההישגים הגדולים של הצבא בקליטת החיילים העולים הוא נכונותם להישאר בארץ. אולם בסוף השירות הם נתקלים בקשיים במציאת עבודה ובהתארגנות מבחינה

כלכלית. אמנם קיים בארץ גוף שמטפל בחייל המשתחרר אולם חיילים עולים, ובעיקר חיילים בודדים שאין להם משפחה מלווה, זקוקים לתמיכה נוספת שיש בה מרכיב אישי ובין-אישי, שתסייע להם לפלס דרך בנתיבי הבירוקרטיה האזרחית הישראלית.

לסיכום ניתן לומר שקליטתם של חיילים עולים בצה"ל היא מהלך בעל חשיבות לאומית תרתי משמע. מנקודת מבטם של החיילים זוהי הזדמנות לפגוש את ישראל האחרת, השוויונית, המעניקה, הקולטת והמסייעת ב"גובה העיניים". מנקודת מבטו של הצבא זוהי הזדמנות לעשייה חינוכית-ציונית-ערכית שיש לה השלכות בארץ ובעולם. חיילים אלה הם ה"שגרירים" שלנו בקרב יהדות התפוצות וגם בקרב אוכלוסיות שאינן יהודיות.